

עורכים: ד"ר יוגב אלבז, עידו יהל

כרך 14, גיליון מס' 5, 14 באוקטובר 2024

**נאצים, ההגמוניה העולמית והמלחמה באוקראינה:
המזרח התיכון בתעמולה הרוסית**

בת חן דרויאן-פלדמן*

הפלישה הרוסית לאוקראינה בפברואר 2022 היא אירוע מכונן, שעודנו משפיע באופן משמעותי על הדרך שבה מבקש המשטר הרוסי לעצב את תפיסת המציאות בחברה הרוסית. התעמולה הרוסית הפכה את המלחמה באוקראינה לפריזמה שדרכה מנותחים לא רק האירועים ברוסיה ובאוקראינה, אלא גם תהליכים גלובליים רחבים יותר, כולל במזרח התיכון. מאמר זה יציג את האופן שבו כלי תעמולה רוסיים מנתחים את האירועים בחודשים האחרונים בין ישראל לחמאס, איראן וחזבאללה, תוך הצבתם בהקשר של הנראטיבים הרוסיים של המלחמה באוקראינה, וידגים כיצד אלו משמשים כמסגרת לניתוח האירועים במזרח התיכון. זאת, באמצעות בחינת התוכנית הפופולרית "המשחק הגדול" המשודרת בערוץ הרוסי הראשון, ערוץ הטלוויזיה המרכזי המציג את עמדת הקרמלין.¹ בתוכנית זו ישנם מספר מנחים קבועים המארחים מומחים שונים המנתחים את אירועי היום ברוסיה ומחוצה לה. ההתמקדות בתוכנית זו נובעת גם משום הפופולריות הרבה שלה היא זוכה ומשידורה בערוץ הטלוויזיה המרכזי והנצפה ביותר, וגם משום שהמתיחות בין ישראל למדינות האזור נדונה בה בהרחבה.

* בת חן דרויאן-פלדמן היא דוקטורנטית בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב וחוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי. עבודת הדוקטורט שלה עוסקת בהיסטוריה פוליטית ואינטלקטואלית של איראן וברית המועצות בשנים 1979 - 1991.
¹ Sarah Oates, "Russian Media in the Digital Age: Propaganda Rewired," *Russian Politics* 1, no. 4 (2016), p. 402.

הפלישה הרוסית לאוקראינה בפברואר 2022 הובילה לפתיחתו של קמפיין תעמולתי רחב בתקשורת הרוסית הממלכתית, שנועד להצדיק את הפלישה הרוסית ואת המשך המלחמה. עם זאת, הנראטיבים האידאולוגיים שעמדו בבסיס הקמפיין אינם חדשים, אלא התפתחו ברוסיה לאחר התפרקות ברית המועצות.² בשנים הראשונות שלאחר ההתפרקות, חוותה רוסיה שינוי משמעותי, כאשר היא דחתה את האידאולוגיה הקומוניסטית של ברית המועצות, וחתרה להתקרב למערב. בתקופתו של פוטין בשנות האלפיים חל שינוי מגמה וחיפוש אחר רעיונות אידאולוגיים אחרים להגדרת הזהות הרוסית, ולמיצובה של רוסיה במערכת העולמית. תזות אלה לרוב לא הוצגו על ידי המשטר כמשנות סדורות אלא כתפיסות-עולם גמישות יחסית, בתהליך מתמשך של התפתחות.³

כתוצאה מהמערבולת האידאולוגית שהתפתחה ברוסיה בשנות האלפיים נוצרו תפיסות שונות, סותרות לעיתים, שהמשטר הרוסי השתמש בהן לפי צרכיו. בין אלה ניתן למצוא, בין היתר, זהויות שונות כאירו-אסייתיות, הנצרות האורתודוקסית והעולם הרוסי; כמו גם רעיונות הנוגעים לסדר העולמי, שלדידה של רוסיה אמור לעבור אט-אט למערכת רב-קוטבית.⁴ דיוויד לואיס כינה מצב זה "מעבדת אידאולוגיות", בה המשטר משתמש בשיטת ניסוי וטעיה כדי לבחון אילו רעיונות אידאולוגיים יעילים לשימוש לצרכיו.⁵ לאחר פרוץ המלחמה באוקראינה החל המשטר הרוסי להשתמש באידאולוגיות אלה כדי לייצר נראטיב למלחמה באוקראינה, שהשפיע גם על האופן בו מוצגים האירועים וההתפתחויות העולמיים. מכיוון שנראטיבים אלו אינם קבועים ומשתנים בהתאם לנסיבות, המיקוד במאמר זה יהיה רק בתעמולה הרוסית בחודשים האחרונים, מחודש מרץ ועד חודש אוגוסט 2024.

אחד הנראטיבים המרכזיים שהתבססו בתעמולה הרוסית בעקבות הפלישה לאוקראינה הוא הטענה שארצות הברית והמערב אחראים לפרוץ המלחמה הרוסית-אוקראינית. תאוריה זו כוללת מספר הסברים, כאשר אחד הנפוצים שבהם גורס שהעולם מצוי בתהליך של מעבר מסדר עולמי חד קוטבי בהובלת ארצות הברית והמערב לסדר עולמי רב-קוטבי, בו ארצות הברית כבר אינה ההגמון. על פי תפיסה זו, ארצות הברית מתנגדת לשינוי, ונאבקת לשמר את מעמדה העולמי באמצעות זריעת

David Lewis, "The Role of Ideology in Russian Foreign Policy," in *The Routledge Handbook of Ideology and International Relations*, ed. Mark L. Haas, n.d., p. 374

Mikhail Suslov, *Putinism – Post-Soviet Russian Regime Ideology* (London and New York: Routledge, 2023), 4-5

⁴ לניתוח מעמיק של האידאולוגיות ראו: Suslov, *Putinism*, Ibid

⁵ Lewis, "The Role of Ideology in Russian Foreign Policy," p. 375

הרס וכאוס ברחבי העולם. וכך, לשיטת הקרמלין, ארצות הברית היא שהציתה את המלחמה באוקראינה במטרה לשמר את ההגמוניה שלה.⁶

תאוריה זו חלחלה בתעמולה הרוסית גם להסברים ולסיבות להתגברות המתיחות והמלחמה במזרח התיכון, שם מוצג הסכסוך כחלק מהמאבק האמריקאי למנוע את היווצרותו של סדר עולמי רב-קוטבי. לדוגמה, בתגובה לסיכולו של ראש הלשכה המדינית של חמאס, אסמאעיל הניה, טענה ילנה סופונינה, ראש מרכז אסיה והמזרח התיכון במכון הרוסי למחקרים אסטרטגיים, שהתהליכים הנוכחיים במזרח התיכון נובעים מהתחושה בארצות הברית שהקרקע נשמטת מתחת לרגליה, ולכן וושינגטון עומדת מאחורי הסיכול. היא הוסיפה שארצות הברית נחלשת, ורבים בעולם כבר לא מחשיבים אותה להגמון. על כן, הסבירה סופונינה, צפוי שהאמריקאים יפעלו בעוצמה רבה במאבק על שאריות השפעתם וינקטו בצעדים נחרצים לשימורה.⁷

גם לאחר תקיפת חזבאללה בסוף אוגוסט בתגובה לחיסול בכיר הארגון פואד שוכר, ייחסו בתוכנית "המשחק הגדול" את התגברות המתיחות בין ישראל לחזבאללה לארצות הברית. מנחה התוכנית דימיטרי סוסלוב טען שההנהגה האמריקאית הנוכחית אינה שונה מזו של ברק אובמה, שנתפס ברוסיה כמי שנקט באגרסיביות בתקופת האביב הערבי.⁸ לדבריו, התגברות המתיחות במזרח התיכון היא בבחינת "סבב שני" של מאמצי ההנהגה האמריקאית לעורר פרובוקציה באזור כדי לשמר את שליטתה. סוסלוב התייחס לסוגיית המאבק על הסדר העולמי, והבהיר שארצות הברית מנסה לערער את התגבשותו של העולם המוסלמי כקוטב בסדר העולמי החדש, תוך שהיא מנסה לאחד את מדינות ערב וישראל לבלוק אחד.⁹ ההתייחסות ל"אביב הערבי" מעניינת, משום שעל פי נראטיב בולט בשיח הרוסי, האביב הערבי נתפס ככישלון שנבע מהמדיניות האמריקאית לכפות ערכים ליברליים מערביים על המזרח התיכון, תוך דריסה של התרבויות, המנהגים והערכים המקומיים.¹⁰

בתעמולה הרוסית מופיעים גם נראטיבים לפיהם ארצות הברית והמערב מרוויחים כלכלית מהמלחמה באוקראינה, וכי במטרה לקדם את האינטרסים שלהם, ארצות הברית מבצעת

⁶ Trine Flockhart and Elena A. Korosteleva, "War in Ukraine: Putin and the Multi-Order World," *Contemporary Security Policy* 43, no. 3 (2022), pp. 466–81.

⁷ אלנה סופונינה, "המשחק הגדול", *הערוץ הראשון (רוסיה)*, שודר ב-31 ביולי 2024.

⁸ Ronald Dannreuther, "Russia and the Arab Spring: Supporting the Counter-Revolution," *Publication Cover Journal of European Integration* 37, no. 1 (2014), p. 82.

⁹ דימיטרי סוסלוב, "המשחק הגדול", *הערוץ הראשון (רוסיה)*, שודר ב-1 באוגוסט 2024.

¹⁰ Dannreuther, "Russia and the Arab Spring: Supporting the Counter-Revolution," p. 80.

מניפולציות על מדינות אחרות ומלבה סכסוכים ברחבי העולם.¹¹ בתעמולה הרוסית נעשה שימוש גם בטיעון זה כדי להסביר את ההתרחשויות במזרח התיכון. דוגמה אחת לכך היא דבריו של אנדריי בקלנוב, מומחה בפורום ולדאי, מכון חשיבה מרכזי ברוסיה ומקורב לקרמלין, וראש המחלקה ללימודי המזרח התיכון וצפון אפריקה בבית הספר הגבוה לכלכלה באוניברסיטה הלאומית למחקר במוסקבה.

לאחר הסיכול של הניה, טען בקלנוב שושינגטון מעוניינת בהסלמה של הסכסוכים במזרח התיכון, משום שאלה מניבים לה רווחים כלכליים משמעותיים ממכירת נשק למדינות האזור. ארצות הברית, לדבריו, ניסתה בעבר דרכים שונות כדי לשכנע מדינות לרכוש נשק אמריקאי, אך לבסוף הגיעה למסקנה שהדרך היעילה ביותר לעשות זאת היא באמצעות יצירת איום מדומיין. לכן, הוא הסביר, ארצות הברית, בשיתוף פעולה עם ישראל, עוסקת בדמוניזציה של איראן, ומציגה אותה כאיום על העולם הסוני ועל המזרח התיכון כולו. למרות זאת, הוא טען, איראן פועלת באופן מאופק ואינה מעוניינת במלחמה אזורית גדולה, כך שהאיום שמוצג על ידי ארצות הברית אינו אמיתי. הוא הוסיף שסיכולו של הניה הוא פרובוקציה אמריקאית, שנועדה להעמיד את איראן במצב בו היא חייבת להגיב, כחלק מהקנוניה לדמוניזציה של הרפובליקה האסלאמית.¹² בפרק אחר, ששודר ב-12 באוגוסט, כאשר השאלה האם ומתי תתקוף איראן את ישראל בתגובה לסיכול הניה שלטה בסדר היום העולמי, טען בקלנוב שארצות הברית יוצרת סכסוכים במזרח התיכון כדי שתוכל להציג את עצמה לאחר מעשה כמי שפתרה את המשברים האלה. אולם, כעת ארצות הברית ניצבת בפני בעיה, משום שהיא אינה מצליחה לפתור את הסכסוך, בין היתר כי בנימין נתניהו מחבל בניסיונות האמריקאים להגיע לרגיעה. בקלנוב ציין שארצות הברית מחפשת כעת שעיר לעזאזל להטיל עליו את האשמה, ונתניהו הוא אפשרות טובה לכך.¹³

מוטיב נוסף שנוכח בתעמולה הרוסית הוא ההשוואה למלחמת העולם השנייה, תוך חלוקת העולם ל"טובים" ו"רעים". כך למשל, בהקשר המלחמה באוקראינה, הממשלה בקייב והחיילים האוקראינים מכונים בתעמולה הרוסית "נאצים". אחת הסיבות המרכזיות שמוצגות בתעמולה הרוסית להצדקת המבצע הצבאי המיוחד (כך מכונה ברוסיה הפלישה לאוקראינה) היא הטענה

¹¹ Svitlana Zhabotynska and Olha Ryzhova, "Ukraine and the West in Pro-Russia Media: A Methodology for the Analysis of Multimodal Political Narratives," *Cognition, Communication, Discourse* 24 (n.d.), p. 153.

¹² אנדריי בקלנוב, "המשחק הגדול", *הערוץ הראשון (רוסיה)*, שודר ב-1 באוגוסט 2024.

¹³ אנדריי בקלנוב, "המשחק הגדול", *הערוץ הראשון (רוסיה)*, שודר ב-12 באוגוסט 2024.

שרוסיה נאלצה לבצע תהליך של "דה-נאציפיקציה" באוקראינה, נראטיב עוצמתי במיוחד בהקשר הרוסי, לאור מורשת מלחמת העולם השנייה.¹⁴

לאחר שפוטין בעצמו השווה בין המצור על לנינגרד לבין הפעילות הצבאית הישראלית בעזה, ורמז כי חיילי צה"ל פועלים בדומה לחיילים הנאצים, זלג הנראטיב גם לתקשורת. כך למשל, ב-29 ביולי עסקו בתוכנית "המשחק הגדול" בחילופי הדברים בין נשיא טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן, לשר החוץ ישראל כץ, בעקבות איומיו של ארדואן לפלוש לישראל. בתוכנית טען וסילי קולטשוב, כלכלן ומנהל המכון לחברה חדשה, כי "ארדואן צודק לחלוטין, וכי המשטר הציוני של היום אינו שונה בשום דבר מהמשטר הנאצי בגרמניה, לא בשיטותיו ולא במשימתו – השמדה פיזית של אנשים – אלא שבמקרה הנוכחי מדובר בעם הפלסטיני". אמירה זו לא נתקלה בהתנגדות מצד המנחה או שאר המשתתפים.¹⁵ בתוכנית אחרת, התייחס המנחה ויאצ'סלב ניקונוב ליום קדס האיראני (שחל ב-4 באפריל), תוך הצגת צילומים מרחבי איראן. באחד הצילומים נראו שלטים המציגים את נתניהו, בידן והיטלר זה לצד זה. ניקונוב סיכם את הנושא באמירה שבאיראן רואים את נתניהו, היטלר וביידן באותו האופן, והוסיף שזו תפיסה שאינה רחוקה מן האמת.¹⁶

לא כל הרעיונות וההתזות בתעמולה הרוסית מתיישבים זה עם זה ולעיתים חלק מן ההסברים והפרשנויות אף סותרים האחד את השני. לדוגמה, על פי עמדה אחרת בתעמולה הרוסית, לא ארצות הברית היא המושכת בחוטים במזרח התיכון, אלא ישראל, בדומה לאוקראינה, היא זו שמובילה ומחריפה את המתרחש. בתוכנית שבה דנו האורחים בתגובות אפשריות לסיכול אסמאעיל הניה ופואד שוכר, המנחה דימטרי סוסלוב השווה בין ישראל לאוקראינה, וטען כי גם המשטר בקייב וגם ישראל מנסים לגרור את ארצות הברית למלחמות גדולות, למרות שהיא אינה מעוניינת בהן.¹⁷ באותה התוכנית, אלכסיי מוחין, ראש המרכז לאינפורמציה פוליטית, הצטרף להשוואה זו והוסיף כי "עם חברים כמו ישראל ואוקראינה, ארצות הברית לא צריכה אויבים", ברמיזה לכך שישראל היא זו שעומדת מאחורי ההסלמה במזרח התיכון.¹⁸ סוסלוב הוסיף לדבריו של מוחין וגרס שישראל מבינה שהמלחמה בעזה כעת אינה מספיק רחבה כדי שארצות הברית תשתתף בה באופן מלא, ולכן היא פועלת כדי להסלים את המצב, ובכך לא להותיר לארצות הברית ברירה אלא להצטרף. בכך, לפי סוסלוב, תשיג ישראל שתי מטרות – תקיפת מתקני הגרעין באיראן והבטחת בחירתו של דונלד

¹⁴ Vera Tolz and Stephen Hutchings, "Truth with a Z: Disinformation, War in Ukraine, and Russia's Contradictory Discourse of Imperial Identity," *Post-Soviet Affairs* 39, no. 5 (2023), p. 359.

¹⁵ וסילי קולטשוב, "המשחק הגדול", *הערוץ הראשון (רוסיה)*, שודר ב-29 ביולי 2024.

¹⁶ ויאצ'סלב ניקונוב, "המשחק הגדול", *הערוץ הראשון (רוסיה)*, שודר ב-5 באפריל 2024.

¹⁷ דימטרי סוסלוב, "המשחק הגדול", *הערוץ הראשון (רוסיה)*, שודר ב-5 באוגוסט 2024.

¹⁸ אלכסיי מוחין, "המשחק הגדול", *הערוץ הראשון (רוסיה)*, שודר ב-5 באוגוסט 2024.

טראמפ לנשיאות ארצות הברית. זוהי למעשה מטרתו האמיתית של נתניהו, והסיבה המרכזית שבגינה ישראל חיסלה את הניה.

הדוגמאות שהובאו לעיל ממחישות כיצד בתעמולה הרוסית נעשים ניסיונות לחזק את הנראטיבים של המלחמה באוקראינה באמצעות השלכה שלהם על המתרחש במזרח התיכון בין ישראל לאיראן, חמאס וחזבאללה. הנראטיבים האלה מייצרים "מערב מדומיין" המייחס לארצות הברית את האחריות להסלמה. אף על פי כן, ניתן להבחין בסתירות מהותיות בנוגע למדיניות האמריקאית. לעיתים ארצות הברית מוצגת כמי שמחרחרת סכסוכים במזרח התיכון כדי לקדם את האינטרסים שלה, בעוד שבמקרים אחרים היא מתוארת כמי שנכשלת בניסיונותיה להשליט רגיעה אזורית למרות רצונה בכך. מעבר לכך, השיח הרוסי כולל הסברים ופרשנויות שאינם בהכרח קשורים למלחמה באוקראינה, ולא כל ביטוי בשיח התקשורתי הרוסי מהווה חלק מהתעמולה של הקרמלין. עם זאת, דוגמאות אלו מהשיח התקשורתי הרוסי תואמות את מגמת החרפת השיח הרוסי הרשמי כלפי ישראל מאז הפלישה הרוסית לאוקראינה בפברואר 2022, וביתר שאת מאז אירועי 7 באוקטובר, בין היתר על רקע הברית המתהדקת בין רוסיה לאיראן לאחר הפלישה לאוקראינה. לכן, כל עוד נמשכים המלחמה באוקראינה ובידודה של רוסיה ממדינות המערב, צפויה להימשך מגמה זו.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.